

УДК 271.4-726.2-282.5. (477) (092) Софрон Мудрий

DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2024.19.1.3>.

ВЛАДИКА СОФРОН МУДРИЙ: ЗНАЧЕННЯ ЧАСОСЛОВА В ЖИТТІ СВЯЩЕНИКА ТА ЦЕРКВИ

ПАСІЧНИК-РАК Василь

Парафія св. апостола Луки

вул. Медична 15, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна

e-mail: interedscience@gmail.com

Бібліографічний опис статті: Пасічник-Рак В. (2024). Владика Софрон Мудрий: значення Часослова в житті священика та Церкви. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, (19), 37 - 46. doi: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2024.19.1.3>.

Знову прихилиємо вухо до голосу владика Софрона Мудрого, щоби повчитися чогось корисного, що може дати відповіді на актуальні питання сьогодення та виклики священичого служіння.

Тему, яку я накреслив з нагоди цього прекрасного Ювілею та присвяченої йому конференції, я озвучив так: «Владика Софрон Мудрий про значення Часослова в житті священика та Церкви». Пригадую, майже кожного разу при особистих та різного роду зустрічах із Владикою він нагадував про Часослов. Звучало щось подібного: «Синцю, я вже помолився Часослова, а ти?» Або: «Сьогодні я ще не читав часослова, сей час я мушу це робити; не вільно його занедбувати».

На початку нашої доповіді необхідно вияснити головні думки та тези на тему Часослова, що їх віднаходимо в літературному спадку Владика. Опісля проведемо певну перевірку, критику сказаного на основі того, що говорять інші авторитетні церковні богослови. В кінцевій третій частині доповіді запропонуємо певні зауваження та синтез. Оголосивши таким чином зміст та завдання нашої доповіді, перейдемо до її висвітлення.

I. Вивчаючи «Слова» Владика Софрона, що складають його промови з різних нагод, ми не виявили щось окреме та ширше. Найбільш дотичне зустрічається в п'ятому повчанні з нагоди священичих реколекцій в урочищі Підлюте 10 червня 2007 р. Владика на прикладі міста Капернаум пояснює як треба оберігати себе від зранень диявола. Відповідь наступна: священик має часто занурюватися у спасенний терапевтичний водограй внутрішньої молитви. У властивому для себе стилі племенистих заохот Владика говорить: «Дорогі Отці, саме під час наших цьогорічних духовних вправ маємо нагоду трохи ближче приглянутися до духовного життя нашого Учителя. Ми бачимо, що він завжди дуже рано встає. Бо хто пізно встає, у того немає часу на ранішню

священичу молитву церкви – утрєню. Немає часу на коротку застанову, умову молитву. Петро-апостол, який мав прикликати Христа раннім ранком до народу, шукав його не в ліжку, а на самотнім місці на молитві. Священики Христові, чи розуміємо ми належно вартість нашого внутрішнього духовного життя? Чи зуміємо ми зберегти його, коли не будемо думати про наше єднання в Бозі? Як ми можемо бути зняряддям в руках Божих, коли ми не лучимося думкою і почуваннями при помочі правдивої священичої молитви, офіційного єрейського молитвослова? Чи криниця, з якої ллється жива вода, не висохне, коли перерветься її зв'язок з джерелом? Хто робить видатки більші за свої борги, той банкрутує. Чи ж ця засада мала б відноситися тільки до життя світських купців, а не духовних людей? Навпаки, для нас вона тим більш важлива. Божий Учителю, навчи нас молитися і бути вірними послідовниками твоєї місії у спасінні повірених нам душ»⁴⁶. Владика далі Софрон визнає, що самі по собі ані молитва, ані зовнішня діяльність чи участь у різних акціях не є визначальними для доброго священика. Владика наводить фразу св. Бонаветури, яку любив часто повторювати: «Пам'ятаймо, що проклята і не мила Богові всяка наша праця, яка відводить нас від молитви»⁴⁷. Владика не зупиняється та робить висновок: «На першому місці кожного нашого дня ставмо перш молитву, а потім всі заняття та працю»⁴⁸.

Крім наведеного фрагменту щось більше про Часослов знайти у Владики важко. Сумніваюся, щось інше внесе відмінні доповнення. Для Владики Софрона **значення Часослова в житті священика та Церкви** було беззаперечно важливим як індивідуальний обов'язок священика молитви за себе та за Церкву⁴⁹. Припускаємо, для Владики як для чеснотливого ченця та для людини порядку все було регламентовано й зрозуміло - Часослов один із

⁴⁶ С. Мудрий, Слова. Випуск 3. - Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2008. – с. 279-280.

⁴⁷ Там само, 280-281.

⁴⁸ Там само, 281.

⁴⁹ З іншого у Владики загальні повчання про молитву, які до питання Часослова можна віднести непрямо. Звичайно все це має свою неабияку цінність та сповнене глибоким змістом. Ось до прикладу. Так під час тих самих реколекцій 10 червня 2007 р. перше повчання звучало у формі прямого звернення: «Священослужителю, хто ти? Яке твоє походження? Яка твоя сутність?» Серед відповідей Владико виділю наступну: «Ти – мій священику, заступаєш мене перед усім християнським людом, і тому через вірне наслідування Мене ти зобов'язаний статися ще більше подібним до Мене, щоби наслідувати Мене, та щоб навчитися бути добрим священиком. Тобі (далі у тексті заперечна частка «не»), що очевидно є опискою - В. П.) треба життя св. Євангелія, Мого божественного життя. Вчитуйся в цю книгу, приглядайся моему прикладові і наслідуй вірно в твоєму щоденному житті» (там само, 258). Іншими словами, хоча священство, як для Владики, це щось канонічне юрисдикційне, але само по собі воно не вистачає, є немов би тіло без одєжі, душа без тіла. На конференції для священиків 12 грудня 2003 р. Владика говорить багато про дружбу з Христом. На Часослов, припускаємо, вказує непрямо, коли згадує про молитву, як обов'язок, що природньо впливає з дружби з Ісусом. Читаємо: «Коли Ісус, наш друг, є з нами, тоді все йде добре й ніщо в житті не є нам затяжке і неможливе. Тоді ми все можемо в Христі. Коли ж у нашій душі Його немає, тоді настає в нас велика туга, порожнеча, невдоволення самим собою і всім нашим оточенням. Тож не уповаймо і не спираймося на тростину, якою колише вітер, якою колише вітер, бо кожна смертна людина – то трава, і вся слава її, мов цвіт трави, в'яне! (Іс. 40,6-7). Коли шукаємо своєї втіхи і користі у друзях цього світу, зазнаємо розчарування і болів. Коли Ісус буде нашим другом, ніякий ворог нам не пошкодить. Найбіднішим у світі є той, хто живе без Христа-Ісуса, хто не знає Його, хто не має Його за свого друга і приятеля. І навпаки, найбагатшим є той, хто душевно з'єднаний з Христом-Ісусом, хто живе з ним у тісній дружбі і приязні» (С. Мудрий, Слова. Випуск 2. - Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2004. – с. 144).

важливих обов'язків священика. І досить бесіди, для чого ширших пояснень? Врахуймо також те, що Владика був правником. Право говорить, що треба робити або не робити, але часом не каже чому чи для чого? Натомість одне з головних питань людини є запитання «чому?» Це ж так природньо!

II. За поясненнями та доповненнями ми вирішили звернутися до авторитетного в католицькій Церкві богослова Р. Тафта, колеги Владики Софрона з професорського складу РІО, Рим. Цього вченого можна приймати за ключову постать, яка у великій мірі представляє сучасну богословську епоху. Беремо за основу працю Р. Тафта «Богослуження часослова на Сході та на Заході». Хтось ще не знайомий з цією книгою? Це базове дослідження, побудоване на уважному аналізі та інтерпретації історії літургійного богослов'я. Візьмемо до уваги лише одну його статтю «Богослуження часослова в західних традиціях»⁵⁰, а вірніше, деякі її положення.

Те, що сталося з середньовічною літургією Часів на Заході, каже Р. Тафт, краще вважати за виняток, а не за правило. Церковне правило зійшло до рівня приватної молитви, відбувся перехід від Часослова як молитви церковної спільноти до індивідуального брев'ярія (*dalla liturgia al libro di preghiera*). Разом з Р. Тафт ідентифікуємо причини явища.

Внаслідок зросту числа парафій, де священики вже більше не перебували в постійному літургійному спілкуванні в одному храмі зі своїм єпископом, відбувся занепад кафедрального богослужіння. Р. Тафт із властивою собі прямою зауважує: «Розумною розв'язкою було би зберегти кафедральний вимір часослова (на парафіях – В. П.). Але розум не завжди посідає останнє слово в розвитку богослужіння»⁵¹.

Наступною чинником стало те, що служіння церковної влади все більше було зведено до адміністративних управлінських функцій. Містагогійне літургійне значення церковних чинів та служінь відсунули на задній план⁵². Наш вчений авторитет із делікатним сарказмом каже: «Як завжди, на допомогу поспішили моралісти й каноністи, вигадуючи необхідні винятки із закону, щоб якось вийти з безвихідного становища»⁵³. Ставши друговартісним як для ієрархічного духовенства, храмове служіння часослова залишилося винятковою справою монахів⁵⁴. Проте з наступним етапом виникає потреба хоч би якось

⁵⁰ Р. Тафт, Богослуження часослова на Сході та на Заході. – Львів: Свічадо, 2013. – с. 243-267.

⁵¹ Там само, 246.

⁵² Подібне вже мало місце в Константинополі до приходу туди св. Івана Золотоустого (див. Н. R. Drobner, *Patrologia. - Casale Monferrato: Edizioni Piemme, 1998. – с. 439-440*). По слову видатного богослова сучасності Й. Зізіулас, щоб евхаристія та вся молитва християнської спільноти була *кафолічною*, треба було забезпечити містагогійну присутність 'одного' - єпископа. Інші літургійні чини та служіння – це не формальна обрядовість. Їхня роль – містагогійна, образ небесної Церкви, відображення різноманітності та єдності під керівництвом єдиного єпископа, який предстоїть весь молитовний літургійний процес: «Не тільки численність народу, але й множинність чинів мали вже не розділяти людей, а перетворюватися на різноманіття, так само як Святий Дух розподіляє дари, не руйнуючи єдності» (Й. Зізіулас, *Буття як спілкування. Дослідження особистісності і Церкви. – Київ: Дух і літера, 2005, с. 156*).

⁵³ Р. Тафт, Богослуження часослова на Сході та на Заході. – Львів: Свічадо, 2013. – с. 247.

⁵⁴ Помилково називати Часослов монастирським правилом. Із самих початків монашества його молитовне правило було іншим та тяжіло до неустанної молитви. Часослов – це середньовічний синтез монастирського і катедрального правил (див. Р. Тафт, Богослуження часослова на Сході та на Заході. – Львів: Свічадо, 2013. –

регламентувати молитовний ритм життя парафіяльних целєбсів, хоч би якось наблизити до так званого монастирського. Скорочений до невпізнання Часослов у форматі кишенькового Бreviарія (*brevus* - короткий) мав би задовольнити допустимий мінімум та стає законом.

На цьому процес не зупиняється. На певному відтинку часу бreviарій перебирають ті самі монахи. Монахи все більше віддаються навчанню, викладам в університетах і школах та не мають часу на молитву. Доходить до того, що для деяких місійних орденів співаний спільний часослов стає факультативним⁵⁵.

На цьому місці перериваємо аналіз Р. Тафта. Ми зрозуміли, що Владика Софрон говорив про правило Часослова у ключі західних традицій - як про приватну молитву священика та як його офіційний церковний обов'язок. Ми виокремили декілька тез, які у відношенні до положень нашого Ювіляра радше є антитезами. Це нормально для богослов'я як науки, що розвивається. Додамо ще декілька зауважень.

У фундаментальному виданні статей та промов Владика Мудрого «Під опікою Божого провидіння» викладена чудова фотографія. На балконній терасі єпископської резиденції по вул. Шевченка, 100 м. Івано-Франківськ Владика читає Молитвослов⁵⁶. Упорядник чомусь підписав фотографію так: «Священничий молитвослов – незмінний щоденний супутник Єпископа Софрона Мудрого ось уже 50 років»⁵⁷. Питання: чому лише «священничий», де ж мирянський? Хіба псалми, церковні гімни, тижневі та празничні стихирі - це привілей священиків та монахів? Зрештою, сам Молитвослов, що на фото в руках Владика, – це доволі недавнє видання як для літургійних книг: Рим-Торонто, 1990⁵⁸.

З другого боку, зі словами згаданого упорядника можна й погодитися. На практиці у великій мірі так воно і є. Священики повинні читати свій офіційний Часослов, чи Молитвослов. А вірні, натомість, мають так би мовити свій.

184-185; про різницю між нашим та катедральними молитовними правилами: R. F. Taft, *A partire dalla liturgia. Perché è liturgia che fa la Chiesa.* - Roma: Lupa, 2004. – с. 162-196; М. Кунцлер, *Літургія Церкви.* – Львів: Свічадо, 2001. - с. 448-459).

⁵⁵ Авторитетний католицький дикастерій Конгрегація у справах Східних Церков недвозначно вказує: «Східні Католицькі Церкви часто занедбують спільні і торжественні відправи церковного правила, замінюючи їх індивідуальним читанням церковного правила частиною духовенства. Таким чином щоденна відправа Божественної літургії стала майже єдиною формою щоденної молитви. Там, де така практика відправи церковного правила з людьми занедбана або й цілком зникла, потрібно негайно відновити прадавню традицію, щоб не позбавляти вірних головного джерела молитви, виплеканої на автентичних скарбах автентичного вчення» (Конгрегація у справах Східних Церков, Інструкція застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков. – Львів: Свічадо, 2008. – с. 86-87).

⁵⁶ Доповідач мав нагоду теж не раз спостерігати подібну картину. Молодець фотограф, що зауважив та зафіксував цей символічний момент.

⁵⁷ С. Мудрий, *Під опікою Божого провидіння. Спогади мого життя. Вибрані статті і промови.* – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – с. 175.

⁵⁸ Молитвослов. Часослов – Октоїх – Тріодь – Мінея, Рим-Торонто: Видавництво оо. Василян, 1990. У власній бібліотеці автор доповіді має примірник цього Молитвослова, особисто подарований в 1997 р. одним з його упорядників о. Порфирієм Підручним ЧСВВ.

Богослови б'ють на сполох⁵⁹. Адже зовнішньо дисциплінарно ми ніби єдині, проте внутрішньо - ні. У священників та монахів, з одного боку, та в мирян, з другого, два різних духовних ритми, відмінні молитовні правила. В нас молитва Церкви, колективне освячення часу та літургія часів (так у латинській церкві після II Ватиканського собору називається Бreviарій). В них щось виразно індивідуалістичне, неупорядковане.

По ідеї св. Василя Великого священники мали би являти собою *proestos*, предстоятелів, які ведуть за собою вірних спільним шляхом до Царства Божого. Але на даний момент законодавцями молитовної моди не є священство, не монахи, але миряни. Головна молитовна ініціатива в руках мирян, вірніше *мирян*ок?

Приходить на думку приклад історії Старого Завіту. Сам Господь встановив добове ранішнє та вечірнє жертвоприношення в єрусалимському храмі. Але чому євреї так легко відступали від храму Бога живого в бік вигаданих ідолів?⁶⁰ Відповідь одна: храмова молитва жертви різала по індивідуалістичному волюнтаризму та по гордині. Бога треба було слухати. Для чого, коли є альтернатива - ідоли, що слухають людину? Зрештою, через різні важкі випробування та гіркий досвід євреї поверталися до свого законного начала.

Відзначено, сьогодні рядові священники блукають поміж обов'язковим для себе офіційним молитвословом та таким собі мирянським молитовним правилом (правилами). Зрештою, живучи з подаяння та милостині мирян, пристають на волю останніх. Наскільки священники обізнані з літургією часів?

Треба звернути увагу ще на наступний момент. До II Ватиканського Собору все літургійне добове коло, як і Меса в Католицькій церкві проводилися виключно на латинській мові. Бreviарій був доступним для вузького кола навчених у латині священників, монахів та деяких мирян. Непереможне бажання уніфікації спричинило, що вірні у великій мірі були полишені на самих себе та приречені молитися по-своєму. Так, Собор започаткував реформи - це національні мови та повернення від індивідуального Бreviарія до спільного церковного правила Літургії годин. Однак виправити визначену століттями тенденцію розділу між молитовним ритмом священників та мирян, так званих *двох молитвословів*, стало важко, а то й не під силу. Люди привикли молитися й мислити 'по-своєму', визначати зміст та хід своїх стосунків з Богом. Додається вплив протестантського раціоналістичного індивідуалізму. Для подібного *не-містагогійного* богосприйняття храм вірних розтягається далеко поза межі церковних стін. Сама ж таки будівля храму розуміється у формі певної конференц-зали. Більше нащо? *Spazio sacro* зведено

⁵⁹ Див. Р. Тафт, Богослуження часослова на Сході та на Заході. – Львів: Свічадо, 2013. – с. 299-302; Ф. Гарнокур, В мирі Господу помолімся. До богослов'я літургії та християнської єдності. – Львів: Свічадо, 2004, с. 104-107.

⁶⁰ Ідоли являли собою ніщо інше як сублімацію психоемоційних станів людини у релігійних формах, про що подібно стверджували апологети перших століть, зокрема св. муч. Юстин.

до мінімуму, подекуди усунуто розрізнення між есхатологічним *già è non ancora* святилища та храмом вірним.

Подібні зауваження знаходять своє підтвердження у того самого Р. Тафта як і в інших авторитетних католицьких богословів, що дуже тішить.

III. Владика Софрон в приватній розмові розказував, що коли запитав в одного священика чи відмовляє 'Часослова', почув наступне: «Ні, Владико, але я з того сповідаюся». Оригінальна репліка не забарилася: «Та гей, та фів! Чого ж я того швидше не знав? Я би сам так робив!» Це наступна дотепна ремарочка. Перейдемо до складання наших скромних рекомендацій та певного синтезу.

1. Очевидно жодний зовнішній примус не змусить займатися справою, яку не до кінця сприймаємо, не маємо до цього відповідного навику. Подібно з офіційним правилом Часослова. Тоді, запитаємо, як під цим оглядом досягали успіху в Церкві I-го тисячоліття? Вирішальний вплив на біле священство тоді справляв приклад їх Ієрархів. Їх основним *робочим* місцем було горне сідалище, церковна кафедра як це на переконання проф. Ч. Джіраудо⁶¹. Священики так чи інакше приєднувалися до молитви ієрархів, а вірних не бракувало. На це й вказував Р. Тафт – кафедральне правило Часослова є вирішальним! Одночасно неабиякий вплив мало співане добове правило в монастирях. Священики залюбки відправлялися помолитися туди та вели за собою своїх вірних. Як повторював Владика Софрон, слова повчають, а приклади потягають. Що в нас з прикладом монастирів? Святий Йосафат Кунцевич ще з дитинства вивчив церковне правило. Т. Шевченко вчився грамоти в дяківському крилосі, а пізніше мусів скласти знамениті «Подражання на псалми».

2. Відомо, що між нашим візантійським Часословом та сучасним римокатолицьким Бrevіарієм існує певна різниця. Так історично склалося. Бrevіарій адаптований до індивідуального служіння. Порівняно тут все просто - почергові псалми, декілька гімнів та молитов. Натомість, візантійський часослов набагато складніший. Тут апріорі передбачено присутність *лицу* - мирянського колективу, і то не де-небудь, але в середовищі храмової споруди. Тут постійний діалог між святилищем та храмом вірних у формі ектеній, виголосів «будьмо уважні», «мир всім», ін. На відміну від Бrevіарія служба нашого Часослова є більш динамічна. Молимося не тільки думкою, устами, але й всім тілом, різного роду жестами. Це прекрасно! По слову К. Гуджеротті, християнин – це літургійна істота.⁶² З даного огляду, наш зауваження таке – зобов'язувати священиків читати Часослов у спосіб приватного статичного Бrevіарія до бажаного результату не приведе. Наш Часослов за змістом та

⁶¹ C. Giraudo, *In unum corpus. Trattato mistagogico sull'eucaristia.* – San Paolo: Roma, 2000. – с. 16-18. На горному місці єпископ зі своїми помічниками пресвітерами та дияконами - образ та живе втілення Христа, забезпечує католицьку легітимність всього християнського *синаксу*. Єпископ усоблює *багатьох*, тобто народ Божий, та «повинен був ставати тим, через чий руки мала пройти вся спільнота у піднесенні себе Богові во Христі, тобто в найвищому моменті єдності Церкви» (Й. Зізулас, *Буття як спілкування. Дослідження особистісності і Церкви.* – Київ: Дух і літера, 2005. – с. 154-155).

⁶² Див. C. Gugerotti, *L'uomo nuovo un essere liturgico.* – Roma: Lipa, 2005.

формою є колективною храмовою молитвою. Натомість, приватними можуть служити пролонговані вечірні та ранішні молитви, Правило святого Причастя, що їх можна зустріти у всіх унійний Євхологіонах майже до кінця XIX ст.

3. Відомо, що на багатьох парафіях дисонанс в стосунках між священиками та вірними чомусь тільки зростає. Чи не тому, що занедбана властива для священства ініціатива в молитві? Як результат, не зрідка миряни *краще знають* як собі ладнати з Богом. Виростають крила... Як ми чули вище, подібне почалося не сьогодні, а набагато раніше. Приходимо до переконання, що коли душпастирі не займуть свого властивого лідерського місця (перед престолом чи перед іконостасом, але завжди напереді), якщо реально не захоплять увагу та час мирян молитвою Церкви, тоді вівці стануть немилосердними суддями, або, як хтось саркастично зауважив, *вівці поїдатимуть* своїх пастирів⁶³.

4. Церкву нівелює індивідуалізм. Натомість істота Церкви повністю колективна. Тут не просто одна доктринальна віра, формули якої мало хто розуміє та сприймає. Церковний колектив твориться єдністю молитви, наявністю того самого літургійного формату⁶⁴. Це біблійна псалмомодія, святоотцівські догми викладені тими самими Святими Отцями у формі молитов, гимнів, стихир та канонів. Подібний синтез віри, догми та молитви викладений у Часослові. *Що може бути кращого?*⁶⁵

Хочу за Р. Тафт повторити цитованого ним автора D. Knowles, який пише: «До кінця XII ст. дух апатії і приреченості закрадався у вищі церковні кола. Монаше відродження вичерпало свої сили... І наче наперекір цьому саме там виник тип ревної мирянської побожності, наділений усіма рисами, які згодом проросли в протестантизмі та нонконформізмі, - недовірою до духовенства та обрядовості, приділенням уваги читанню Святого Письма рідною мовою, запалом до проповідування і слухання проповідей, прагненням до спільного життя й молитовних зустрічей і організацією доброчинності... Прірва між офіційною грошовитою Церквою, до якої належала вища ієрархія і великі монастирі, і масами людей, до яких належали заможні міщани й неписьменне селянство, з кожним роком ставала глибшою, а криза духовенства й обрядовості вели до розколу, який дійсно настав триста років по тому»⁶⁶. *Щось нового та відмінного в цій історії?*

4. Наступний висновок особистісний. Владиці Софрону автор цієї доповіді глибоко вдячний за добрі настанови щодо Часослова. Саме Владика у визначній мірі зумів привити любов до цієї книги. Тепер це набула чеснота, що стала частиною життєвої необхідності. Тут криється закон духовної стійкості та *витривання в доброму*. Так, владика Софрон людина іншої епохи, відповідно до

⁶³ Пор. О. Ковч, Чому наші від нас утікають? – Львів: Свічадо, 2019. – с. 103-107.

⁶⁴ Р. Тафт не випадково у підзаголовку ставить запитання «Чому літургія творить Церкву?», маючи на увазі як літургію Євхаристії, так і літургію Часослова (Taft, R. F., *A partire dalla liturgia. Perché è la liturgia che fa la Chiesa.* – Roma: Lira, 2004. – 448 с.).

⁶⁵ Відомо, св. Іван Золотоустий не був автором Літургії, але приніс її з Антіохії. Силою свого святого авторитету привчив до *своєї* Літургії різні роз'єднані молитовні групи.

⁶⁶ Р. Тафт, Богослуження часослова на Сході та на Заході. – Львів: Свічадо, 2013, с. 249-250.

якої мав своє духовне бачення. Нас це тільки збагачує. Виконуючи його заповіт, ми *відмовляємо* Часослов, але робимо це переважно літургійно та співано в храмі.

5. Тема Часослова є дуже актуальною та на часі. Нам належить доцінити глибоке значення Часослова для Церкви. Західне суспільство зараз без перебільшення із захопленням спостерігає за Україною та її боротьбою. Для перемоги нам дають те, що нам потрібне. Та мабуть є щось таке, що потрібне Заходу від нас. Що можемо дати навзаєм? Традиція та духовність – ось основні дефіцити та запити⁶⁷. Без сумніву, чи найбільш цінним в очах церковного Заходу становить наш досвід літургійної молитви. Вивченню Часослова тому й була присвячена вибрана нами однойменна монографія Р. Тафта. І далеко не тільки в нього. Адже повернення від приватного до колективного літургійного ритму Часослова було одне з головних завдань II Ватиканського собору. Літургія Часів та Літургія Євхаристії разом мають складати основу духовної синхронії народу Божого в єдиному ритмі Царства.

Владика Софрон любив повторювати: час – це все, що в мене є. За допомогою Часослова, час набуває нового сенсу, освячується⁶⁸. Р. Тафт ніби в доповнення Владиці Софроніві каже: «Відправляємо Часи переважно спільно, тому що все християнське життя є життям спільним, життям сопричастя. Те, чим ми є – це Тіло Христове, і, якщо Христос є вічно присутній серед вічного гімну хвали і прослави перед престолом Отця, наше покликання полягатиме в тому, щоби увійти в цю спасенну подію... Для християн кожна річ, включаючи ранок і вечір, день і ніч, схід сонця і його захід можуть являтися засобом спілкування з Богом, як про це проголошує Пс. 18 (19),1: «Небеса оповідають славу Богу, творіння рук сповіщає твердь небесна»⁶⁹.

Післямова. Стали дуже приємними віднайдені слова Владика Софрона, де він з почуттям радості та поваги згадує своїх молодших колег – викладачів Івано-Франківської Теологічної академії. Він назвав нас своїми *ближчими ближніми*. Як запевняє Владика, в тому, що він повернувся з Італії в Україну, його найбільшою радістю було «привідчинити моїм ближнім скарбницю віри і довіри»⁷⁰. Дякуючи нинішньому Ювілею, ми краще зрозуміли, що все це трапилося саме так. Поклін Владиці Софрону за подвиг його віри та довіри. Людина високої гідності та шляхетності душі.

⁶⁷ До прикладу, жонатий стан священства. На перший погляд подружжя річ зовнішня, але дає добрі результати щодо морального життя та числа покликань.

⁶⁸ Ключовим для Церкви від ранніх віків не є індивідуальна побожність, але освячення часу, наповнення його Царством, яке приходить. Таким чином появилися літургійний рік, літургійний тиждень та літургійний день (див. S. Rosso, *La celebrazione della storia della salvezza nel roto bizantino. Misteri sacramentali. Feste e tempi liturgici.* – Libreria Editrice Vaticana: Città del Vaticano 2010. – 577-941); А. Шмеман, *За життя світу: Таїнства і православ'я.* – Львів: Видавництво УКУ, 2009. – с. 74-98).

⁶⁹ R. F. Taft, *Liturgia. Modello di preghiera, icona di vita.* – Roma: Lupa, 2009. – с. 147-148. Як називає Р. Тафт, богослужіння часів – це ікона нашої молитви. Пор. про наш греко-католицький церковний спів, богослужіння та церемонії: О. Ковч, *Чому наші від нас утікають?* – Львів: Свічадо, 2019. – с. 41-69.

⁷⁰ С. Мудрий, *Під опікою Божого провидіння. Спогади мого життя. Вибрані статті і промови.* – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – с. 215.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарнокур, Ф., В мирі Господу помолімся. До богослов'я літургії та християнської єдності. – Львів: Свічадо, 2004. – 232 с.
2. Гуджеротті, К., Gugerotti, C., L'uomo nuovo un essere liturgico. – Roma: Lira, 2005. – 96 с.
3. Дробнер, Г. Р., Drobner H. R., Patrologia. - Casale Monferrato: Edizioni Piemme, 1998. – 742 с.
4. Джіраудо, Ч., Giraud, C., In unum corpus. Trattato mistagogico sull'eucaristia. – Roma: San Paolo, 2000. – 672 с.
5. Ковч, О., Чому наші від нас утікають? – Львів: Свічадо, 2019. –
6. Конгрегація у справах Східних Церков, Інструкція застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков. – Львів: Свічадо, 2008. – 104 с.
7. Кунцлер, М., Літургія Церкви. – Львів: Свічадо, 2001, 616 с.
8. Молитвослов. Часослов – Октоїх – Тріодь – Мінея, Рим-Торонто: Видавництво оо. Василіян, 1990. – с. 1376.
9. Мудрий, С., Слова. - Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. – с. 168.
10. Мудрий, С., Слова. Випуск 2. - Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. – с. 308.
11. Мудрий, С., Слова. Випуск 3. - Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2008. – с. 352.
12. Мудрий, С., Слова. Випуск 4. - Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2009. – 308 с.
13. Мудрий, С., Під опікою Божого провидіння. Спогади мого життя. Вибрані статті і промови. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 216 с.
14. Росо, С., Rosso, S., La celebrazione della storia della salvezza nel roto bizantino. Misteri sacramentali. Feste e tempi liturgici. – Libreria Editrice Vaticana: Città del Vaticano 2010. – с. 976.
15. Тафт, Р., Богослуження часослова на Сході та на Заході / Роберт Тафт; пер. з англ. Д. Бендик. – Львів: Свічадо, 2013. – 360 с.
16. Тафт, Р., Візантійський обряд. Коротка історія. – Видавництво УКУ: Львів, 2011. – 136 с.
17. Тафт, Р., Taft, R. F., A partire dalla liturgia. Perché è la liturgia che fa la Chiesa. – Roma: Lira, 2004. – 448 с.
18. Тафт, Р., Taft, R. F., Liturgia. Modello di preghiera, icona di vita. – Roma: Lira, 2009. – 216 с.
19. Зізіулас, Й., Буття як спілкування. Дослідження особистості і Церкви. – Київ: Дух і літера, 2005. – 276 с.
20. Шмеман, А., За життя світу: Таїнства і православ'я. – Львів: Видавництво УКУ, 2009. – 211 с.
21. Шмеман, О., Євхаристія. Таїнства Церкви. – Свічадо: Львів, 2007. – 272 с.

REFERENCES

1. Harnokur, F., V myri Hospodu pomolimsia. Do bohoslov'ia liturhii ta khrystyianskoi yednosti. – Lviv: Svichado, 2004. – 232 s.

2. Hudzherotti, K., Gugerotti, C., L'uomo nuovo un essere liturgico. – Roma: Lipa, 2005. – 96 с.
3. Drobner, H. R., Drobner H. R., Patrologia. - Casale Monferrato: Edizioni Piemme, 1998. – 742 с.
4. Dzhiraudo, Ch., Giraudo, C., In unum corpus. Trattato mistagogico sull'eucaristia. – Roma: San Paolo, 2000. – 672 с.
5. Kovch, O., Chomu nashi vid nas utikaiut? – Lviv: Svichado, 2019. –
6. Konhrehatsiia u spravakh Skhidnykh Tserkov, Instruktisiia zastosuvannia liturhiinykh prypysiv Kodeksu Kanoniv Skhidnykh Tserkov. – Lviv: Svichado, 2008. – 104 s.
7. Kuntsler, M., Liturhiia Tserkvy. – Lviv: Svichado, 2001, 616 s.
8. Molytvoslov. Chasoslov – Oktoikh – Triod – Mineia, Rym-Toronto: Vydavnytstvo oo. Vasyliian, 1990. – s. 1376.
9. Mudryi, S., Slova. - Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Ivano-Frankivskoi Teolohichnoi Akademii, 2002. – s. 168.
10. Mudryi, S., Slova. Vypusk 2. - Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Ivano-Frankivskoi Teolohichnoi Akademii, 2002. – s. 308.
11. Mudryi, S., Slova. Vypusk 3. - Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Ivano-Frankivskoi Teolohichnoi Akademii, 2008. – s. 352.
12. Mudryi, S., Slova. Vypusk 4. - Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Ivano-Frankivskoi Teolohichnoi Akademii, 2009. – 308 s.
13. Mudryi, S., Pid opikoiu Bozhoho provydivnna. Spohady moho zhyttia. Vybrani statti i promovy. – Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 2008. – 216 s.
14. Rosso, S., Rosso, S., La celebrazione della storia della salvezza nel roto bizantino. Misteri sacramentali. Feste e tempi liturgici. – Libreria Editrice Vaticana: Città del Vaticano 2010. – s. 976.
15. Taft, R., Bohosluzhennia chasoslova na Skhodi ta na Zakhodi / Robert Taft; per. z anhl. D. Bendyk. – Lviv: Svichado, 2013. – 360 s.
16. Taft, R., Vizantiiskyi obriad. Korotka istoriia. – Vydavnytstvo UKU: Lviv, 2011. – 136 s.
17. Taft, R., Taft, R. F., A partire dalla liturgia. Perché è la liturgia che fa la Chiesa. – Roma: Lipa, 2004. – 448 с.
18. Taft, R., Taft, R. F., Liturgia. Modello di preghiera, icona di vita. – Roma: Lipa, 2009. – 216 s.
19. Ziziulas, Y., Buttia yak spilkuвання. Doslidzhennia osobystisnosti i Tserkvy. – Kyiv: Dukh i litera, 2005. – 276 s.
20. Shmeman, A., Za zhyttia svitu: Tainstva i pravoslav'ia. – Lviv: Vydavnytstvo UKU, 2009. – 211 s.
21. Shmeman, O., Yevkharystiia. Tainstva Tserkvy. – Svichado: Lviv, 2007. – 272 s.

*Стаття надійшла до редакції 26.11.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 12.12.2023 р.*